

В. О. Кірєєва,
канд. іст наук, доцент,
вчений секретар наукової бібліотеки ім. М. Максимовича
О. З. Силка
канд. іст. наук, доцент,
Національний університет харчових технологій (м. Київ)

БІБЛІОТЕКА ЧЕРКАСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ В ПОВОЄННІ РОКИ (1946–1955 рр.)

Метою пропонованої розвідки є висвітлення становища бібліотеки інституту в перше повоєнне десятиліття. Проблема відновлення бібліотечної справи знайшла своє висвітлення в поодиноких студіюваннях черкаських дослідників О. З. Силки, Л. І. Синявської [1] та Г. М. Голиша [2].

Черкаський педагогічний інститут поновив свою роботу 17 грудня 1943 р., а 20 березня 1944 р. рішенням Народного комісаріату освіти УРСР було ухвалено офіційне його відкриття [3, арк. 127]. У перші місяці відновилася й робота бібліотеки: ремонтувалися приміщення і меблі, поповнювався книжковий фонд книгозбірні, який на 1944 р. становив 74 350 примірників [4, 9]. Комплексні відновлювані роботи в бібліотеці розпочалися у 1944 р. Вся література була очищена від бруду, розставлена на стелажах за відділами й облікована. За даними «Акту збитків, які були нанесені нацистськими окупантами в період Великої Вітчизняної війни» бібліотека протягом 1941–1943 рр. втратила 27 604 томів літератури на суму 110 416 крб., у той час як загальні втрати по інституту становили 1 757 779 крб. [4, 5]. Завдяки наполегливій роботі колективу бібліотеки вдалося у відносно короткі терміни організувати належну роботу та обслуговування студентів і викладачів навчального закладу. Зусиллями завідувачів книгозбірні – Н. М. Білостоцького (до 1948 р.), Ф. Н. Ройтберга (1948–1950 рр.) та Є. О. Романова (з 1950 р.) здійснювалася планомірна робота щодо відновлення та повноцінного функціонування бібліотеки. Завдяки самовідданій роботі співробітника М. П. Скоркіної в роки окупації було

збережено основну масу бібліотечного фонду [5, 25]. Після проведення підготовчої роботи, з 1 квітня 1944 р., бібліотека інституту розпочала свою роботу у звичайному для мирного часу режимі [6, 112].

Штати бібліотеки були затверджені в 1943 р. і нараховували 6 співробітників: завідувач бібліотекою, 1 бібліограф, 2 працівника абонементу, 2 працівника читального залу. У 1946 р. за домовленістю з дирекцією інституту було запрошено 3 тимчасових працівника спеціально для інвентаризації фонду [13, 87]. У зв'язку з тим, що частина працівників бібліотеки (4 особи) не мали ані бібліотечної освіти, ані належного стажу роботи, бібліотека організувала з 1 червня 1946 р. заняття з бібліотечного техмінімуму. Заняття було розраховано на 14 годин і охоплювали весь комплекс бібліотечної роботи [13, 87 зв.]. Наприкінці 40-х рр. ХХ ст. бібліотека працювала з 8.00 до 16.30 годин, з перервою від 12 до 12.30, читальний зал працював з 8 до 23 години [8, арк. 24]. У 1946 р. читальний зал працював з 8.30 до 22.00 години [9, арк. 87 зв.].

Бібліотека була включена до загального процесу організації навчально-виховного процесу в інституті. Зокрема, на неї була покладена систематична організація виставок основної (підручники) та додаткової (посібники, методичні матеріали) літератури, яка могла забезпечити підготовку студентів до аудиторних занять. З цією ж метою бібліотека періодично виготовляла рекомендаційні списки літератури з відповідної теми, проводила конференції читачів тощо.

На 1-й семестр 1944–1945 рр. бібліотека планувала: перевірити всю літературу в бібліотеці за списком на предмет виявлення втрат; привести до ладу навчальні програми, що зберігалися у архіві інституту; до 27-річниці Жовтневої революції 1917 р. підібрати літературу на виставку і влаштувати її; привести до ладу каталоги; налагодити по можливості постачання навчальної літератури до кабінетів інституту (російської та української мови й російської та української літератури). У 1944 р. забезпеченість

факультетів навчальною літературою виглядала наступним чином: відносно добре були забезпечені спеціалізованою літературою фізико-математичний та природничий факультети, а літературний факультет, натомість, не мав у достатній кількості підручників та посібників з мови й літератури (старослов'янської, української, російської, німецької, французької), гострий брак відчувався у літературі для самостійного та позакласного читання, для всіх факультетів не вистачало підручників з педагогіки, з історії України, з історії народів СРСР та всесвітньої історії. Як свідчать документи того часу, для літературного факультету бібліотека мала лише «декілька примірників підручників і посібників різних авторів, а також книги з радянської літератури», завдяки чому «студенти змушені були користуватися підручниками середньої школи». Достатньо добре забезпечення навчальною літературою перших двох названих факультетів було об'єктивно спричинено малою кількістю студентів на них: 87 – на фізико-математичному та 91 – на природничому [7, 9]. На 1944 р. бібліотека Черкаського педагогічного інституту гостро потребувала цілого комплексу навчальної, навчально-методичної та наукової літератури. Але в той же час, у дусі історичної епохи, бібліотека звітувала про достатнє забезпечення свого фонду «творами класиків марксизму-ленінізму», зокрема «Короткого курсу історії ВКП (б)». [7, 9–10; 8, 2].

Відновлення книжкового фонду бібліотеки у післявоєнні роки відбувалося за рахунок вилучення у населення розграбованих примірників, купівлі літератури. Так за 1944–1945 рр. бібліотека придбала 3 комплекти енциклопедій: «Большая советская энциклопедия», «Энциклопедический словарь издателей Блокгауза и Эфрона» та «Энциклопедический словарь»; повне видання творів Л. М. Толстого, О. С. Пушкіна, Ф. М. Достоєвського, Гі де Мопассана, М. В. Гоголя, Т. Г. Шевченка, чимало примірників української, російської та світової літератури, в якій відбувалася гостра потреба [7, 10; 47 зв.]. Книжковий фонд бібліотеки після звільнення Черкас відновлювався і шляхом вилучення у населення тих книг, які були

розграбовані з її фонду, в результаті таких дій до бібліотеки було повернуто до 600 примірників. [7, 11 зв.]. Чимало інститутських книг, а саме до 4 000 відібрано у приватних осіб, забрано з установ, з приватних квартир, конфісковано на базарі тощо [6, 112]. Склалися списки книг, які числилися за абонементами різних бібліотек з метою їхнього повернення до книгозбірні [8, 15].

Катастрофічний дефіцит літератури для навчально-виховного процесу інституту змусив керівництво бібліотеки заборонити видачу книг на абонементі «по декілька книг та декілька екземплярів». Як виняток, було дозволено обслуговувати «лекторів та студентів лише у тому випадку, коли вони будуть повертати книги взяті ними раніше», а читальному залу взагалі було заборонено видавати літературу додому [8, арк. 15].

Комплектування бібліотеки у післявоєнні роки відбувалося через:

- а) Московський колектор наукових бібліотек;
- б) Черкаський магазин «Облкнигокувитор»;
- в) контору «Академкнига»;
- г) журнали через місцеве відділення «Союздруку».

Комплектування здійснювалося за розділами знань: а) художня література, б) мовознавство, в) соціально-економічна, г) словники [10, арк. 32]. У 1946 р. бібліотека не отримувала журнали «Под знаменем марксизма», «Биология в школе», «Русский язык в школе», «Литература в школе», історичних, літературних та педагогічних журналів через незначний обсяг, який виділявся на Черкаси. Деякі з журналів, як, наприклад, «Большевик» та «Советская педагогика», надходили до міста лише в одному примірнику [10, 32].

У 1945–1946 навчальний рік бібліотекою для студентів заочного відділення була влаштована виставка книжних новинок за розділами: художня література, соціально-економічна та політична література, ботаніка, зоологія, хімія, фізика. У квітні 1946 р. разом з кафедрою педагогіки була представлена доповідь на тему «Роль книги у розвитку студентства» [9, 87 зв.].

У 1947 р. в бібліотеці не вистачало літератури з історії та теорії української і російської мови, українського мовознавства, політекономії, фізики, педагогіки, психології, історії педагогіки, зоології, ботаніки, хімії. У цей рік бібліотека отримувала 24 назви газет та 91 назву журналів. Проте до бібліотеки не надходили «Естествознание в школе» та «История в школе». Цього року бібліотека користувалася послугами міжбібліотечного абонементу в 3-х провідних бібліотеках: Московської всесоюзної бібліотеки ім. В. І. Леніна, бібліотеки АН УРСР та бібліотеки Київського державного університету [11, 8]. У 1948–49 рр. до міжбібліотечного абонементу була залучена й Одеська наукова бібліотека ім. М. Горького [11, 8].

З 1948 р. бібліотека розпочала новий вид своєї діяльності, а саме – збирання книг у тих викладачів і студентів, які протягом довгого часу не повертали книги до абонементу. Було розіслано 67 повідомлень із попередженням про притягнення до судової відповідальності у випадку неповернення книг. Перший досвід такої роботи дав свої результати – до бібліотеки «з'явилися 13 осіб і здали книги» [12, 1 зв.].

Була проведена серйозна робота з інвентаризації, каталогізації, виявлення та ліквідації шкідливої та застарілої літератури. За вказаний період було заінвентаризовано: 3014 книги та 2417 брошур, вилучено 381 примірник «шкідливої» літератури, 392 книги та 144 програми і методичних рекомендацій потрапили на перегляд до представників райліту (біологічна та інша література). Було переінвентаризовано книжні фонди літературного, педагогічного кабінетів, а також кабінету мови [12, 1 зв.]. Чимало зусиль доклали працівники бібліотеки для приведення у належних вигляд підвального приміщення, де розташовувалося книгосховище (до його складу входили ізольована література, програми, архіви газет тощо). Керівництво бібліотеки в особі Ф. Н. Ройтберга протягом 1948 р. зверталось до керівництва університету з проханням поліпшити матеріально-технічні умови роботи бібліотеки, зокрема просили дозволи зайняти під книжні

фонди сусіднє пусте приміщення, але це прохання залишилося без відповіді [12, 1]. У той же час були засклені книжкові вітрини та виконані окремі столярні роботи [12, 2]. Був надісланий до Міністерства освіти список необхідної інституту літератури для забезпечення ефективної роботи навчального закладу у 1949 р. Його було складено із урахуванням побажань кафедр, що забезпечували навчальний процес.

При комплектуванні книжкового фонду особлива увага приділялася придбанню книг геолого-географічного профілю для нововідкритого природничо-географічного факультету, аспірантури з питань мічурінської біології, української та російської критичної літератури. У той же час не вирішеним залишалася питання щодо комплектування фондів літературою з історії, зоології, ботаніки, української та російської мови та літератури [13, 29–30].

У 1948–49 рр. по бібліотеці було видано книг – 24690, журналів – 147, по читальному залу книг – 4187, журналів – 889, до кабінетів – книг – 2054, журналів – 911, книг у передвижку – 148, журналів – 14. Загалом було видано книг – 31079, журналів – 1711. За цей період бібліотеку відвідало 17379 осіб, читальний зал – 5994 особи [13, 30].

До 1954 р. колектив бібліотеки в основному завершив впорядкування книжкового фонду, було укладено систематичний каталог (для читачів), алфавітний (службовий) генеральний каталог, картотеку статей періодичних та продовжуваних видань (для читачів). Це суттєво покращило роботу бібліотеки, значно зросла відвідуваність читального залу, поліпшилася якість обслуговування читачів. Якісні та кількісні позитивні зміни були зумовлені не лише кропіткою працею та ентузіазмом співробітників, а й збільшенням фінансування на придбання літератури (якщо в 1945 р. на придбання літератури виділялося – 3 000 крб., то в 1955 р. – 8 000) [5, 5]. На 1955 р. книжковий фонд бібліотеки нараховував 148 791 примірників. Зростає кількість читачів бібліотеки – якщо у 1945 р.

її відвідало 1028 осіб, то на 1955 р. – 3256 осіб, збільшилася книговидача на індивідуальний абонемент, яка на 1955 рік становила 41 596 примірників книг [5, 6].

Впорядкування книжкового фонду надало можливість співробітникам бібліотеки зосередитися на урізноманітненні форм роботи з читачами, і з 1955–1956 рр. систематично проводились: інформаційні виставки нових книг, тематичні виставки до знаменних подій, відкриті виставки-перегляди новонаходжень до бібліотеки. З метою зацікавлення студентів інституту книгою, бібліотекарі започаткували проведення масових заходів – літературних вечорів, зустрічей з письменниками, диспутів, книжкових конференцій тощо [5,7].

Таким чином, у перше повоєнне десятиліття співробітники бібліотеки Черкаського педагогічного інституту зосередили свою увагу на питаннях відновлення матеріальної бази, впорядкували і уклали систематичний та алфавітний каталог для читачів, у непростих умовах здійснювали кропітку роботу з постійного поповнення книжкового фонду, займалися просвітницькою роботою серед студентів вишу.

Література

1. Силка О. З. Діяльність бібліотеки Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького у повоєнний час / О. З. Силка, Л. І. Синявська // Вісник Черкаського університету. Серія історичні науки. – Черкаси, 2012. – Вип. 23 (236). – С. 128–138.
2. Голиш Г. М. Черкаський педагогічний інститут на шпальтах газети «Черкаська правда» 1954–1991 рр. : матеріали прес-моніторингу / Г. М. Голиш, О. В. Ільченко. – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2012. – 208 с.
3. Державний архів Черкаської області (ДАЧО). – Ф. 193, оп. 10, спр. 11.
4. ДАЧО. – Ф. 193, оп. 1, спр. 67.

5. Романов Е. А. История библиотеки Черкасского государственного педагогического института имени 300-летия воссоединения Украины с Россией : рукопись.

6. ДАЧО. – Ф. 193, оп. 1, spr. 24.

7. ДАЧО. – Ф. 193, оп. 1, spr. 48.

8. ДАЧО. – Ф. 193, оп. 1, spr. 44.

9. ДАЧО. – Ф. 193, оп. 8, spr. 9.

10. ДАЧО. – Ф. 193, оп. 1, spr. 81.

11. ДАЧО. – Ф. 193, оп. 1, spr. 124.

12. ДАЧО. – Ф. 193, оп. 1, spr. 170.

13. ДАЧО. – Ф. 193, оп. 8, spr. 43.